

Šolski center Celje
Splošna in strokovna gimnazija Lava

VRHNIKA

Praktikum iz zgodovine

Celje, marec 2008

Kazalo vsebine

Šolski center Celje.....	1
Splošna in strokovna gimnazija Lava.....	1
VRHNIKA.....	1
Celje, marec 2008.....	1
Kazalo vsebine.....	2
1 Kronološka zgodovina Vrhniko.....	3
2 Kulturna dediščina.....	6
2.1 Sakralni objekti.....	6
2.2 Ostali pomembni objekti.....	6
.....	7
3 Viri.....	8
3.1 Monografske publikacije.....	8
3.2 Elektronske publikacije.....	8
.....	8
4 Priloge.....	9

1 Kronološka zgodovina Vrhnike

Nastanek in razvoj Vrhnike je najtesneje povezan z ladjami in prometom po Ljubljanici, ki tukaj izvira iz kar enajstih kraških izvirov (to so: Mala Ljubljanica, Hribski potok, Bečkajev studenec, Primčev studenec, Bela, Lintvern, Močilnik, itd.) Hkrati stoji Vrhnika na prehodu iz Ljubljanske kotline, čez notranjske in kraške gozdnate planote proti morju. Najbrž je prav veliko število vodnih izvirov botrovalo imenu območja, kjer "vrh-niknejo" na dan vode kraškega zaledja. Voda je bila vedno simbol izobilja in vira življenja, zato je bilo področje Vrhnike poseljeno že v prazgodovini. Na poti, po kateri je potoval jantar s severnih obal proti južnemu morju, ter po kateri je prodiral rimski legionar in osvajal najvzhodnejše pokrajine takratnega imperija, so se morali pozneje tudi Slovani spoprijeti z močvirskim svetom Ljubljanskega barja in s kamnitimi klanci gozdnate Notranjske. Prav tam je na predrimskih in rimskih sledovih Nauportusa zrasel srednjeveški Oberleibach, kasneje pa današnja Vrhnika.

Prve sledove človeka v vrhniškem kotu so arheologi zasledili na rogovju severnega jelena, ki so ga leta 1905 izkopali v glinokopu bivše Petričeve opekarne na Vrhniki. Na rogovju so bile zareze in vrezi, narejeni s kremenovim orodjem. Najdba sodi v obdobje mlajšega paleolitika in gre za dokaz človekovega bivanja na prostem. Od tedaj dalje, tja do mostiščarskih naselbin na Ljubljanskem barju, ni človeških sledov. Ojezeritev južnega dela Ljubljanske kotline je nastala pred približno 7000 leti v vlažni atlantski dobi. Gladina jezera se je do dobe, ko so tam živeli mostiščarji, postopoma zniževala in se za dalj časa ustavila na 290 m nadmorske višine, kar pomeni, da je bila voda globoka od 2 do 3 m. Že sredi drugega tisočletja pr. n. št. se je jezero začelo spreminjati v visoko barje in šota je prekrila ostanke koliščarskih naselij. V okolici Vrhnike so bila naselja odkrita v Blatni Brezovici in Bevkah in sodijo v obdobje neolitika (2000 - 1700 pr. n. št.). Kultura mostiščarjev se je naslanjala na naravo. Prebivalci so se prehranjevali z divjadjo (jelen, medved, divja svinja, bober, ris, ...) in nabiranjem plodov. Gojili so domače živali in sejali lan, o čemer nam pričajo zogleneli ostanki platna. Najdena bakrena bodala in kalupi za ulivanje dokazujejo, da je bila razvita tudi metalurgija. Za plovbo po jezeru so uporabljali iz enega debla izdelane čolne drevake ali deblake.

Na osnovi izkopanin lahko sklepamo, da je bilo ozemlje današnje Vrhnike naseljeno že pred Rimljani. Najdbe uvrščamo v dobo halštatske in latenske kulture v starejši železni dobi in v mlajšo železno dobo. Iz teh časov naj bi tudi izviralo Gradišče pri Vrhniki, katerega naj bi okoli leta 338 pr. n. št. ustanovili Tavrski.

Področje Vrhnike je bilo že v preteklosti pomembno križišče trgovsko-prometnih poti med vzhodom in zahodom, o čemer priča starogrška pripovedka o Jazonu in argonavtih. Iz te pripovedke zgodovinarja Plinija starejšega izvemo, da so Vrhniko ustanovili argonavti, ki so pod vodstvom tesalskega kraljeviča Jazona v 8. ali 9. stoletju pripluli v te kraje, vračajoč se iz Kolhide ob Črnem morju po Donavi, Savi in Ljubljanici do njenih izvirov. Od tu so svojo ladjo Argo prenesli preko Krasa na

Jadransko morje ter nato nadaljevali pot po morju v Grčijo. Po zgodovinskih virih sega legenda v 3. st. pr. n. št. in je osnova za nastanek grba z grško ladjo na modri podlagi.

Že grški pisec Strabon omenja, da je sredi 2. st. pr. n. št. na širšem področju Vrhniko obstajalo naselje z utrjenim delom na hribu, ki se imenovalo Nauportus (zložanka iz navis in portus - pristanišče). Imelo je dve središči: trgovsko ob Ljubljani, kjer je bilo rečno pristanišče, in vojaško, kjer danes stoji župnijska cerkev spreobrnitve sv. Pavla. Mimo je tekla reka z enakim imenom. Kraj, takrat pod oblastjo keltskega plemena Tavriskov, je bil postaja na tovarni poti Akvileja - Segestika. Nauportus je eden prvih krajev na naših tleh, ki ga zgodovinarji omenjajo v zvezi s pomembnim zgodovinskim dogodkom: Tacit poroča, da so se leta 14 n.št. uprle pri delu na Vrhniko tri vojaške enote vzhodnega alpskega obrobja. Ta upor je vladi v Rimu povzročil vrsto težav.

Po zapisih sodeč, se je v 1. st. pr. n. št. v neposredni soseščini razvil rimski del naselbine. Največji razcvet je naselje doživelo v času velikih osvajanj cesarja Avgusta, ki je želel vojaško in gospodarsko povezati kraške in alpske pokrajine, ter Podonavje z Italijo, zato je dal vojaškemu oddelku zgraditi cesto od Ogleja čez Hrušico na Vrhniko in v rimsko Emono. Odsek ceste med Ljubljansko kotlino in Krasom je bil za rimsko državo izrednega pomena. Glavno obrambno vlogo oz. obrambo prehoda proti morju je predstavljal veliki zaporni sistem oz. zid imenovan Praetenura Italiae ali Claustra Alpium Iuliarum (ali Claustra Alpium Iuliae - zapora Julijskih Alp), ki so ga zgradili v 3. st. n. št. Ta je večkrat odigral osrednjo strateško vlogo predvsem pri vojaških operacijah v zatonu rimske države in je segal od Kvarnerskega zaliva preko Slovenije do Koroške. Potekal je tudi na področju občine Vrhniko, na liniji med Verdom, Pokojiščem in Zaplano. Še danes lahko sledimo delno ohranjenemu zidu, ki mu ljudje pravijo Ajdovski zid in je bil na našem območju dolg več kot 10 km, širok 1 m in visok od 2 do 3 m. Imel je 62 štirikotnih obrambnih stolpov. Najbolj ohranjena in restavrirana dela stojita v bližini Šampetovega mosta in pod Ljubljanskim vrhom (antični stolp Turnovše), drugod pa so ostale le nizke groblje in razvaline.

Razpadajoči rimski imperij v dobi preseljevanja narodov ni vzdržal pritiska številnih plemen in sredi 5. st. n. št. so Huni skoraj uničili mesto. Kljub razdejanemu mestu se je sčasoma povečal promet po starih rimskih poteh in plovni poti po Ljubljani. To je bil razlog, da so do 12. stoletja le nastala srednjeveška naselja, ki so bila osnova za nastanek Vrhniko. In sicer so nastala tri naselitvena jedra, od katerih je vsako imelo svojo zgodovinsko vlogo. Na sledovih gradišča, ob Hribskem potoku, je zrastle naselje Hrib s farno cerkvijo. Tu so se naselili obrtniki, čevljarji, sedlarji in zlasti usnjarji, ki so se združevali v takrat najpomembnejšo bratovščino. Ob vzhodnem pobočju sv. Trojice je nastalo strnjeno naselje majhnih, nizkih in običajno s slamo kritih hiš, imenovano Vas. Tu so živeli vozniki, brodniki in drugi nižji obrtniki. Na Bregu, ki je imel trško upravo, ob cerkvi sv. Lenarta in na trgu, so bile razvrščene trgovine, gostilne, uradi, trški bogataši in višji sloj obrtništva, v pristanišču z mitnico, pa je imela sedež čolnarska bratovščina. Na fotografijah iz začetka našega stoletja jedra še vedno lepo razločimo, saj so se dokončno združila šele v letih po drugi svetovni vojni.

Kraj je bil prvič omenjen leta 1300 z imenom Gornja Ljubljana, kot trg pa ga listine omenjajo šele leta 1408, ko je postal samostojna fara. Kot predel mesta, je bila leta 1430 omenjena Vas. Vrhniko leta 1689 opisuje Valvasor, ki pripoveduje, da je bila Vrhnika trg že leta 1325 in je predstavljala enega najstarejših trgov bivše dežele Kranjske, kjer so gospodovali "vrhniški gospodje".

Svojo zlato dobo je Vrhnika doživela v 17. stoletju, zahvaljujoč ugodnemu položaju ob glavni državni cesti, po kateri je potekal ves promet med Trstom in Ljubljansko kotlino in se od tu naprej odvijal po Ljubljanici. Več let je bila takrat edina prometna pot preko barja. Na Bregu sta bili dve tlakovani pristanišči, kjer so blago pretovarjali na velike čolne. Šlo je predvsem za vino iz Trsta, Vipave, Krasa in Gorice, za blago iz Italije (predvsem Benetk) in žito iz Madžarske. Slednje je zahtevalo obdelavo v mlinih, zato je prišlo v Vrhniki tudi do razvoja mlinarstva. Žito so tu skladiščili, ga zmleli, ter naročniku predali moko. V bližini pristanišča je imel svoje skladišče tudi idrijski rudnik, od koder so čez Veharše odtovarjali živo srebro. Najpomembnejšo vlogo v kraju so imeli trgovci, čolnarji, izposojevalci konj in tovarniki, za njimi pa krčmarji, mlinarji ter kartuzijani iz samostana Bistra.

Leta 1753 je cesarica Marija Terezija izdala ukaz, da se v vseh njenih deželah popiše prebivalstvo. O prebivalcih Vrhnike je zbrala naslednje podatke: 226 družin, 1401 prebivalec, od tega 771 moških in 690 žensk. Čez tri leta pa je potekal nov popis, tokrat popis posestev. Iz njega izvemo, da je imela Vrhnika takrat le 38 pravih kmetov, 178 je bilo podružnikov in bajtarjev. Kar 39 je bilo čolnarjev.

Z izgradnjo cesarske ceste Dunaj - Trst leta 1806, je začela vloga čolnarstva počasi upadati, uveljavljalo pa se je prevoznitvo na daljše razdalje. Najpogosteje so Vrhničani vozili na sever do Mürzzuschlaga in na jug do Mantove. Ko je bila leta 1857 železnica Dunaj - Trst dograjena, je pustila Vrhniko ob strani in ta je izgubila svojo osnovno dejavnost - promet. Takrat jo je zajela velika gospodarska kriza, ki so jo reševali z uvedbo novih gospodarskih panog. Začelo se je izkoriščanje kraških gozdov. Ob izvirih Ljubljanice je bilo proti koncu 19. st. toliko žag kot nikoli prej in pozneje.

Z dograditvijo lokalne železnice Ljubljana - Vrhnika leta 1899, se je začel razvoj novih industrij, kot so opekarstvo, usnjarstvo, lesarstvo, mlekarstvo, sirarstvo in mesna industrija. Po letu 1945 oz. drugi svetovni vojni se je Vrhnika začela hitreje razvijati in je doživela razcvet, k čemur so pripomogle vedno ugodnejše prometne povezave in bližina Ljubljane. Število prebivalstva je hitro naraščalo. Pojavila so se nova naselitvena jedra, ki so se sčasoma priključila starim, in Vrhnika je leta 1955 postala mesto.

V Vrhniki je bil rojen Ivan Cankar (1876-1918), katerega rojstna hiša na Klancu je preurejena v muzej. Na Vrhniki so se rodili še pisatelj Karel Grabeljšek (1906-1985), ki je tu tudi umrl, kipar Stane Dremelj (1906-1992) in slikar Floris Oblak (1924).

Občina Vrhnika se danes razteza na 126 km² in ima 16.363 prebivalcev v 21 naseljih. Samo mesto Vrhnika ima danes 7.000 prebivalcev, od katerih je večji del zaposlen v industriji (usnjarstva, živilska, lesna, elektronska in kovinska). Precejšen

del prebivalstva se ukvarja tudi s kmetijstvom in obrtništvom. Kljub temu se velik del ljudi vozi na delo v Ljubljano.

2 Kulturna dediščina

2.1 Sakralni objekti

KAPELA SV. LENARTA je bila prvič omenjena leta 1444. Prvotno je bila grajena v gotškem slogu, okoli nje pa je ležalo tudi pokopališče. Novo, baročno podobo je dobila v 18. stoletju. Notranjost so poslikali eni najbolj znanih cerkvenih slikarjev tistega časa, med njimi Leopold Layer, Simon Ogrin, Lah, Koželj in Götze. Ob spodnjem zidu pokopališča so pokopani Cankarjevi starši in sestra Francka.

CERKEV SV. TROJICE je bila zgrajena okoli leta 1640. Gradnjo so s prostovoljnimi prispevki financirali krajani sami. Cerkev se je ohranila v svoji prvotni obliki, zamenjan je bil le gotski zvonik, na mestu katerega je dandanes baročni. Cerkev obkroža zid s trinajstimi kapelicami, ki so nekoč sestavljale križev pot, zgrajen okoli leta 1700. V 18. stoletju je bil zelo priljubljen cilj romarjev.

CERKEV SV. PAVLA stoji na nahajališču nekdanjega rimskega tabora. Sedanja cerkev je bila zgrajena leta 1851 po načrtih Josefa Schöbla. Notranjost je razdeljena na tri enako velike ladje in ima poleg glavnega še štiri stranske oltarje. V cerkvi so poslikave slikarjev Ogrina, Kurza, Goldensteina, Wolfa, Koželja in Debenjaka.

CERKEV SV. MIKLAVŽA je bila zgrajena v 16. stoletju. Notranjost je poslikana s freskami, najbolj znameniti del cerkve pa je njen lesen strop, ki sloni na dveh lesenih stebrih in je razdeljen na 96 kvadratov in 24 vzdolžnih polj, ki so poslikana z živalskimi, rastlinskimi in geometričnimi motivi. V cerkvi so trije leseni pozlačeni oltarji. Cerkev je ohranjena v prvotni obliki in ima velik pomen za slovensko sakralno umetnost, zato je bila že leta 1988 razglašena za kulturni spomenik.

2.2 Ostali pomembni objekti

HOTEL PRI ČRNEM ORLU je bil zgrajen leta 1850 in je bil last veleposestnika Jožefa Kotnika. Ima dve nadstropji. V pritličju sta bili gostilna in kavarna, v prvem nadstropju pa čitalnica, ki jo je soustanovil oče Ivana Cankarja. Leta 1990 so stavbo obnovili in opravili arheološke raziskave, ki so odkrile keramične najdbe iz 13. in 15. stoletja.

LAVRENČIČEVA HIŠA oz. STARA POŠTA je ena najstarejših in najpomembnejših stavb na Vrhniki. Stoji na bregu Ljubljanice, kjer je bilo nekoč potniško пристanišče. Zgradba bi naj bila postavljena v 15. stoletju. Prvotno je imela eno nadstropje več in je nastala iz dveh, med sabo povezanih hiš. V njej so bili

nekdaj mitnica, pošta in gostišče, v katerem je leta 1728 prenočil cesar Karel VI. Leta 1809 so hišo prenovili in odstranili eno nadstropje. Danes je stavba last Industrije usnja Vrhnika, ki jo je pred leti obnovila.

CANKARJEVA ROJSTNA HIŠA je bila lesena in krita s slamo. Leta 1876 je pogorela. Od tega dogodka so Cankarjevi živeli kot najemniki oz. podnajemniki v drugih hišah po Vrhniki. Hišo so prevzeli novi lastniki in jo leta 1880 prenovili. Notranjost je razdeljena v bivalni prostor, izbo in črno kuhinjo. V njej je pohištvo in druga oprema s preloma stoletja. Priredili so jo namreč v spominsko hišo, ki je bila razglašena za kulturni spomenik.

NEKDANJI SODNI ZAPORI so bili v enonadstropni stavbi iz leta 1554. Na njenem pročelju sta dva pomola, dvorišče pa krasijo arkade. Stavbo so večkrat spreminjali, nazadnje leta 1990. Takrat so opravili tudi arheološke raziskave in našli kovance iz 15. in 16. stoletja, keramiko in rimsko fibulo.

3 Viri

3.1 Monografske publikacije

- ~ OROŽEN ADAMIČ, M. in D. PERKO. (1996). Priročni krajevni leksikon Slovenije. Ljubljana: DZS.
- ~ ZUPANČIČ, B.(1985).Vrhnika prečuden kraj.Maribor: Obzorja. (Zbirka kulturni in naravni spomeniki Slovenije)
- ~ RODE, J.(1995).Vrhnika skozi stoletja. Ljubljana: Karantanija.

3.2 Elektronske publikacije

- ~ OBČINA VRHNIKA. Zgodovina Vrhnik.[Online].[Citirano 9.marca 2008]. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.vrhnika.si>
- ~ ZVEZA KULTURNIH ORGANIZACIJ VRHNIKA. Vrhnika nekoč in danes. [Online].[Citirano 12.marca 2008]. Dostopno na spletnem naslovu: http://www2.arnes.si/~ljzkovr3/slo/1_slo.htm

4 Priloge

Kopije virov:

~ opis kraja iz leksikona

Slike:

~ farna cerkev in poslikave v njej

~ kip posvečen Ivanu Cankarju